

KENTSEL PEYZAJDA YAŞLI / ENGELLİ İÇİN BAĞIMSIZ HAREKET OLANAĞI VE EVRENSEL TASARIM KAVRAMI

Yrd. Doç. Dr. Aysel Uslu*

ÖZET

Yaşlılık nedeni ile zaman içinde psikolojik ve fizyolojik değişimler meydana gelir. Bu değişimler, her bireyde farklı hız ve oranda görülmekle birlikte, genel olarak düşünme, algıda (görsel, işitsel vb) hareket kabiliyetinde azalma, yavaşlık ve farklı yeti kayıplarıdır. Yaşlılık yada herhangi bir nedenle oluşan engellilik durumu, bireyin bağımsız olarak hareket olanaklarını da etkilemektedir. Kentsel peyzajda yer alan aktivite alanları, ulaşım, yürüme-yaya yolları, sokaklar, çeşitli tasarım elemanlarının nitelikleri de yaşlıların /engellilerin kentsel yaşamda aktif olarak yer almasında oldukça önemlidir.

Bu makale, kentsel mekanların tasarım özelliklerinin yaşlı /engelli bireylerin bağımsız hareketleri üzerindeki rolünü vurgulamaktadır. Bilişsel ve motor becerilerindeki farklılıkları olan bireyler için kentsel peyzajda, park, sokak gibi kamusal alanlarda engelleri azaltan ya da engelsiz bir çevre yaratan tasarım yaklaşımı üzerindedir. Çalışma herkes için ve yaşlıların kentsel peyzajda bağımsız hareketlerini destekleyen tasarımı kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Anahtar kelimeler: engelli /yaşlı, bağımsız yaşam, evrensel tasarım, engelsiz tasarım, herkes için tasarım, kentsel peyzaj tasarımı

THE OPPORTUNITY OF INDEPENDENT MOVING FOR ELDERLY / DISABLED PEOPLE AND THE CONCEPT OF UNIVERSAL DESIGN IN THE URBAN LANDSCAPE

ABSTRACT

Psychological and physiological changes come into existence because of age with time. Although these changes to be seen in a different speed and ratio for each person, in generally these changes are the ability of thinking, the lack of moving ability, and the power of understanding (visually, auditory etc.) , slowness and the loss of different ability. Elderly or the disability occurred with any reason; affect the independent moving at home or in the urban life. Activity areas in the city, transportation, pedestrian areas, streets, or the characteristic of different design elements are very important for the participation of elderly /disabled people in urban life.

This paper emphasized the role of the design characteristics of urban spaces on the independent moving of elderly / people with disabilities. Paper is about the design approach to reduce or to create barrier free

---

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü
Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Cilt 9 Sayı 1-2, Mayıs-Kasım 2009, ss. 27-40.

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

environments on urban landscape such as public places, street for people whose differences with mentally or physically abilities. It also concentrates on the concepts of design for all and promoting the independent moving of elderly in urban landscape design.

Key words: disabled/elderly, independent living, universal design, barrier-free design, design for all, urban landscape design

GİRİŞ

Beklenen yaşam süresinin uzaması ve doğum hızının azalması nedeni ile dünya nüfusu yaşlanmaktadır (3: 1) . Günümüzde yaşam süresinin uzaması yaşlı popülasyonda da artış anlamına gelmektedir. Yaşlılık, bireyin fiziksel özelliklerine göre farklılık göstermekle birlikte, beraberinde dengesizlik, bilişsel yetersizlikler, kas sisteminde kayıplar vb. değişimler nedeni ile günlük yaşam aktivitelerinde kısıtlamalar görülmektedir. Yaşlanma ile bireyde tüm organ ve sistemlerde değişimlerle birlikte, 65 yaş ve üstü bireylerin % 40'ından fazlası sedanter bir yaşam stili sürmektedir (8) .

Yaşlılık ve engellilik

Yaşlanma, biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve toplumsal yaşlanma olarak farklı alanlarda tanımlanabilmektedir (1) .

Engelli tanımlamak üzere gerek yazın dilinde, gerekse konuşma dilinde “*engelli, özürlü, sakat, güçsüz, düşkün vb*” çok farklı ifadelerle bir kavram karmaşası yaşanmaktadır. Türk Standartları Enstitüsü -TSE (1999) özürlü ve yaşlılar için güçsüzler ifadelerini seçerken, yasal tanımlama da “özürlü” kelimesi tercih edilmekte, “engelli” kelimesi ise çevre koşulların yarattığı engellerin yarattığı bir durum olarak tanımlanmakta ve bilimsel çevreler tarafından daha fazla kullanılmaktadır. Türk Standartları Enstitüsü (1999) , özürlü ve güçsüzler (yaşlılar) , ifadeleri ile kullanıcıları, fiziki özürlü, bedensel özürlü, tekerlekli sandalye kullanan özürlü, yürüyebilen özürlü, görme, işitme özürlü ve yaya olarak sınıflandırmaktadır (10) . Yaşlılığın getirdiği kısıtlamaları “özürlülük” olarak gören bazı araştırmacılar da; yaşlılarda özürlüğün en önemli göstergelerinden biri olarak günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesini belirlemektedir (9) .

Yaşlı bireyin dış mekanda bağımsız hareket edebilmesinde, kas- iskelet sistemindeki değişimler, hafıza ve algılama (görme, duyma gibi) yetilerinde değişimler oldukça etkilidir.

Bireyin gönüllü olarak yaptığı gezinti, yürüme, seyir gibi pasif ya da aktif rekreasyonel aktiviteleri yanı sıra alış-veriş, sağlık, banka, okul gibi zorunlu

olarak konut alanı dışında yaya veya araç ile yolculuk yapmak zorundadır. Genç, yaşlı, engelli ya da çocuk her yaştan birey için bu durum kaçınılmaz bir aktivitedir. Kentsel alanlarda yer alan tasarım elemanları, kentin ulaşım olanakları kullanıcıların seyahat, konfor ve güvenlik gibi temel gereksinimlerine yanıt verecek biçimde olmalıdır. Kentsel koşulların (ulaşım, rekreasyon olanakları gibi) eksikliği ya da eksikliği, bireyin hareketlerini kısıtlayan en önemli etmenler arasındadır. Yaşla birlikte sosyal yaşam alanının daraldığı bilinen bir gerçektir. Emeklilik, aktif iş yaşamının bitmesi gibi sosyal nedenlerin yanı sıra kentsel koşullarda bireyin sosyal yaşama katılımı engel olacak tasarım uygulamaları da önemli nedenler arasındadır.

Ülkemizde yapılan pek çok park uygulamasında “ görme engelliler parkı”, “yaşlılar parkı”, “kadınlar parkı”, ya da “engelli çocuklar parkı” adı altında farklı bir sınıflama ve ayrımcılık ile belirli bir grubun konforunu hedef alan, belirli bir gruba ait olarak özel kamusal mekan tasarımları vurgulanmaktadır. Bu uygulamalardaki amaç, farklı görülen ya da özel ilgi gerektiren, hassas grupların, bu “özel” mekanlar içinde daha bağımsız davranacakları ve rahat edecekleri inancıdır. Oysa, belirli bir grup için yapılmış, onlara özel tahsis edilmiş uygulama alanları, çoğunlukla amacına ulaşmamaktadır. Çoğu zaman toplumsal bir varlık olarak genç, yaşlı, kadın, erkek, engelli ya da “ *standart- normal*” olarak tanımlanan diğer bireylerle istekleri ve gereksinimleri aynıdır. Farklı özelliklere sahip tüm bireylerin bir arada zaman geçirmeleri, aktif ya da pasif bir aktiviteyi ortak bir mekanda gerçekleştirmeleri sosyolojik ve psikolojik açıdan gereklidir. Bir grubun ayrı tutulması, kimi zaman beklenen yararın aksine ayrı tutulan grup için, istenmeyen bir “ *etiketlenme*”, “*damgalanma*” anlamına gelebilmektedir. Seeland ve Nicole (2006) , özellikle görme engelli bireyler üzerinde yoğunlaşarak, tekerlekli sandalye kullanıcıları ve bir grup engelli bireyin yeşil alanlar hakkındaki beklentilerini yüz yüze yaptıkları görüşmelerle değerlendirmişlerdir (8) . Araştırmalarında; bireylerin yeşil alanlar hakkındaki beklentilerinde en çarpıcı sonuç; engelli bireylerin damgalanmaktan rahatsız olduklarını ve çok özel tasarlanmış alanlarda olmaktan hoşnut olmadıklarını (8, 13: 58) . Engellilere yönelik özel tasarım unsurlarının belirli yerde yoğunlaştırılmasından çok, alanın her yerinde yer verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca önemli ikinci konu ise; bireyler diğer normal bireyler gibi ayrılmış bir zonda bulunmaktan çok bağımsız *olarak* parkın her yerini ziyaret etmek istediklerini dile getirmişlerdir.

Yaşlılarda sosyal yaşama katılamama, yalnızlık, sosyal ilişkilerin kaybı gibi sorunlar yaşlılıkta yaşam kalitesini düşüren önemli neden olarak belirtilir (6) . Yaşlılarda yaşam kalitesi, yaşamdan memnuniyet derecesi; büyük oranda günlük yaşam aktivitelerinde bağımsızlık düzeyi ile yakından ilişkilidir.

Evrensel tasarım, ayrımcılığa ve eşitsizliğe engel olmada önemli bir yaklaşımdır. Evrensel tasarım, yaşı, yeteneği ya da engeline bakılmaksızın kolaylıkla kullanılabilir ve erişilebilir çevre kompozisyonu ve tasarımı olarak tanımlanır (7) . Amacı; farklı özellik ve yetilerdeki kullanıcılara uyumlu servis ya da ürünler yaratmaktır. Evrensel tasarım, endüstri ürünleri tasarımından, kentsel alanlardaki pek çok tasarım alanında (kamusal alanlar, parklar, yollar, yaya bölgeleri vb.) uygulanmaktadır.

Kentsel tasarımda kullanılan peyzaj erişilebilirliği ve evrensel tasarım gibi kavramlar da engeli, çevresel faktörler nedeni ile yoğunlaştırılmış etkilerin azaltılmasına yönelik yaklaşımı; kentsel mekanlara ve ürünlere getirmektedir. Nitekim özellikle kamusal alan tasarımı, sokak, meydan, rekreasyonel amaca hizmet eden yeşil alan, park vb. alanların tasarımında; görme engelli, yürüme engelli bireylerle birlikte yaşlılık, hamilelik, bebekli anne, zihinsel karmaşa içinde olma durumları da bir engel olarak dikkate alınmakta ve detaylı tasarım çözümleri üretilmekte, özellikle, bireylere bağımsız olarak hareket edebilme olanakları sunulmaktadır (13: 76) .

“Evrensel tasarım” engelli olan ya da olmayan tüm bireylere eşit kullanım olanakları veren ürünlerin üretimi ve tasarımıdır. Ya da; yaş, yetenek ve durumlarının farklılıklarına karşın tüm kullanıcıların (bireylerin) mümkün olduğu oranda kullanımlarını sağlayan çevre ya da tüm tasarım ürünlerinin tasarım yaklaşımıdır. Evrensel tasarım, aynı zamanda herkes için tasarım “*design for all*”, ya da engelsiz tasarım “*barrier-free design*” gibi kavramlarla da anılmaktadır. *Evrensel tasarım* yaklaşımı, genç, yaşlı, ya da fiziksel ve mental yetileri sınırlı olan ya da olmayan tüm kullanıcılara eşit oranda servis veren/ hizmet eden mekan ve ürünlerin tasarımını kapsar. Bir moda ya da yeni bir gündem konusu olmaktan öte evrensel tasarım, modern çağımızın koşulları ile birlikte gelişen bir yaklaşımdır. Yani mimarlık- kentsel tasarım, enformasyon teknolojileri, iletişim ve ulaşım teknolojileri dahil pek çok tasarım alanını içermektedir. Dünya genelinde; ürün, çevre ve servislerin daha kullanılabilir (erişilebilir) olarak tasarlanmasında pek çok itici faktör oluşmaktadır. Bu itici güçler,

- Modern iş dünyasının yarışmacı ve küresel doğası,
- İletişim teknolojisinde parlak ve hızlı gelişmeler,
- Uluslararası engelli hareketleri,
- Dünya genelinde hızla artan yaşlılık,
- Dünya genelinde artan engelli nüfus.

Evrensel tasarım” erişilebilirlik standartlarından öte, farklı tasarım alanlarında (ürün, kent, çevre, peyzaj vb.) erişilebilirliği, kullanılabilirliği ve daha iyi tasarımların yaşama geçirilebilirliğini arttırmayı amaçlamaktadır. Özel bir tasarım ya da adaptasyon gerekmesizin tüm insanlara mümkün olduğu oranda eşit kullanım olanakları veren çevre ve ürün tasarımı anlamına gelen “*evrensel tasarımın*” ilkeleri şöyledir (13: 58-77) .

1. **Eşitlik**; farklı yetilerdeki bireylere uygun, kullanışlı tasarım ile kullanımda eşitlik sağlanmalıdır. Bunun için;

- Tüm kullanıcıların kolaylıkla anlayabileceği tanımlarla kullanım, ya da kullanım alanı tariflenmelidir.
- Herhangi bir kullanıcının ayrı tutulması ya da damgalanmasından kaçınılmalıdır.
- Tüm kullanıcılar için güvenlik ve mahremiyet sağlanmalıdır.
- Tüm kullanıcılara hitap eden, çekici ve yüksek kalitede tasarım unsurlarına yer verilmelidir.

2. **Esneklik (kullanımda)** ; tasarım ürünü ya da tasarlanmış kentsel alan bireysel tercihler ve yetilere uygun olanaklar sunmalıdır. Yani;

- Kullanım çeşitlerinde tercihler sunulmalıdır.
- Sağ ya da sol elle kullanıma ve erişim olanakları olmalıdır.
- Kullanıcıya ilişkin detayların değerlendirilmesi,
- Kullanıcı hızına uygunluk sağlanmalıdır.

3. **Basit (yalın) ve anlamlı kullanım**, tasarım ürünü (bu bir kentsel alan da olabilir) , kolaylıkla anlaşılabilir, deneyimi olmadan da rahatlıkla kullanılabilir olmalıdır. Bireylerin dil yeteneği ve mevcut konsantrasyon seviyelerindeki farklılıklara karşın tasarım ürünü tüm kullanıcılara anlaşılabilir olmalıdır.

- Gereksiz karmaşa elimine edilmelidir.
- Beklentilere yanıt verilmelidir.
- Farklı dil ve anlama/okuma yeteneklerine ya da okur-yazar olmayan bireye uygun olmalıdır.
- Önemli bilgiler kullanıcının dikkatine sunulmalıdır.
- Tasarım ürünü kullanımdan sonra da geri besleme yapılarak, tasarımın etkinliği geliştirilmelidir.

4. **Pratik (basit ve anlaşılır bilgi)** kullanıcının algılama yetilerini ve farklı koşulları dikkate alınmaksızın kullanıcıya faydalı, etkili bilgi tasarımı sunulmalıdır.

- Gerekli bilgiyi kullanıcıyı sunmak için, farklı biçimlerde (resimsel, sözlü-ışitsel, dokunmatik vb.) verilmelidir.
- Gerekli bilginin verilmesi için zıtlıklardan yararlanılabilir.
- Okunabilirlik (anlaşılabilirlik) en üst seviyede olmalıdır.

Ufku Ötesi Bilim Dergisi

- Uyarıcılar ve uyaranlar basit ve sade dille anlatılmalıdır.
- Algılama yetileri sınırlı bireyler tarafından kullanılan alet ve teknik farklılıklar ile donatılmalıdır.

5. **Hatalara tolerans**, kaza ve istenmeyen durumlar için tehlikeleri ve tehditleri en aza indirmek gerekir.

- Düşme, yaralanma gibi durumlara neden olabilecek hata ve tehlikelere karşı önlemler alınmalı.
- Tehlikelere karşı uyarıcılar olmalıdır.
- İzleme ve kontrol mekanizması sağlanmalıdır.

6. **En az fiziksel efor**,

- Vücudu zorlamayan koşullar,
- Anlamlı ve kabul edilebilir efor olmalıdır
- Tekrar tekrar yapılan eylemlerden kaçınılmalıdır
- Kullanıcının sürekli olarak fiziksel efor harcamasına karşı önlemler alınmalıdır.

7. **Kullanım ve yaklaşımda ölçü ve mekan esas alınarak vücudu zorlamadan kolay erişim sağlanmalıdır.**

- Oturan ya da ayakta duran herhangi bir kullanıcı için önemli olabilecek ayrıntılar açık ve net çizgilerle ifade edilmelidir.
- Rahat ve konforlu bir çevre sunulmalıdır.
- Tutma, bükme, çekme ve farklı el ölçülerine uygun çeşitlilik sağlanmalıdır.
- Yardımcı araç ve bireylere ihtiyaç duyan kullanıcılara yeterli mekanların sağlanmasına özen gösterilmelidir.

Bağımsız hareket-yaşam ve kentsel tasarım ilişkisi

Bağımsız hareket olanağı, tek başına yürüme ya da yardımcı aletler (baston vb.) , tekerlekli sandalye ile de olsa bireyin istediği anda ve süreçlerde kendi kararı ile istediklerini yapabilmesidir. Bağımsızlık ise; bireyin isteğine engel olacak tasarım, uygulama hatalarının azaltılması, ya da tamamen yok edilmesi be bireyi destekleyen teşvik eden, yaratıcı tasarım ve elemanlar ile güçlendirilmesidir. Kentsel tasarım; engeller, işaretler, kent mobilyaları, yürüme yolları, kaldırımlar, rampalar, yaya geçişleri, park- yeşil alanlara erişim ve bu alanlarda yapılacak bitkisel tasarımı konularını kapsamaktadır.

Kentsel ortamlarda varolan engeller (merdivenler, rampa yokluğu, uygunsuz eğimli rampalar, parlak ve kaygan yüzeyler, yanlış bitkisel tasarımlar vb.) bireyin bağımsız olarak tek başına hareket olanağını kısıtlamaktadır. Bu durum ise; engelli bireyin sosyal iletişiminin engellenmesi ve sosyal izolasyona maruz kalması demektir. Kentsel alanlarda; park vb. rekreasyon

alanlarını kullanamama, farklı gruplarla bir araya gelememe bireyi yalnızlaştırmakta ilave olarak ruhsal sorunları yüklemektedir. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde tüm bu sorunların yok edilmesi için “ *bağımsız yaşam ve bağımsız hareket* “ kavramı ve hakkı savunulmaktadır. Kentsel tasarımda; öncelikle,

- Bireyin hareket olanağını engelleyen fiziksel engellerin (kaldırım yüksekliği, genişliği, yol ağaçlandırılması, donatı elemanlarının) uygun boyut ve konumlarda, standartlarda tasarlanması gereklidir.
- Kentsel parklara ve önemli merkezlere ulaşım kolaylıkları ve alternatif olanakların geliştirilmesi,
- Kentsel alanlarda yer verilecek tasarım elemanlarının yaşlı bireyde var olan algılama güçlükleri (görmede zorluklar, renk kaybı vb.) , hafıza güçlükleri gibi engellere karşı algılamayı kolaylaştıracak basit, yalın ve sade donatıların ve tasarım elemanlarının kullanılması gerekir. Bireylerin özellikleri (fiziksel, algısal, zihinsel) tasarımın tipini ve tasarım elemanlarını belirler (Çizelge 1) .

Çizelge 1: Yaşlı bireydeki farklılıklar ve uygun tasarım özellikleri

<i>Bireyin davranış, algısal ve fiziksel aktivitelerini kısıtlayıcı durumlar</i>	<i>Bu durumlara uygun tasarım özellikleri</i>
<i>Algılama ve duyu organlarında kaybı (görme, duyma, dokunma, koklama yetilerinde kayıplar, yetersizlikler)</i>	<i>Algılamayı kolaylaştıracak uyarılar (sesli, tekstürlü yüzeyler, koku vb. uyarılar)</i> <i>Kolay ayırt edilebilir donatı (zıt renklerde)</i> <i>Uygun bitkisel tasarım (akılda kalıcı, hatırlatıcı dekoratif bir bitki, kokulu bitki, renk özelliklerinden yararlanma gibi.) Gölge yapan ağaç, farklı doku ve formlardaki türlerle yapılan düzenlemelerde yansıma, güneş ışığı, sıcak gibi. koşullardan öncelikli etkilenen yaşlı bireyler, için mikroklimatik kontrol çok önemlidir. Güneşli, sıcak günlerde yarı gölgeli, serin mekan yaratacak uygun gövde yüksekliğinde ve taç genişliğinde olan türler seçilmelidir. Özellikle yol ağacı olarak kullanılan türlerin en az 2 m. gövde yüksekliğinde olmalıdır.</i>
<i>Kas ve iskelet sisteminde deformasyonlar, Yavaş hareket, güçsüzlük,</i>	<i>Yeterli ve uygun niteliklere sahip banklar (arkalıklı, kalkmaya yardımcı kollar vb.)</i> <i>Oturma ve dinlenme alanları, uygun cepler, (sosyal aktivitelere katılım ve seyir olanakları) .</i> <i>Yeterli sayıda ve uygun konumlarda tuvalet, çeşme gibi.</i>

<p><i>Sık dinlenme ihtiyacı, Sık tuvalete gitme gereksinimi, Sık su içme isteği</i></p>	<p><i>mimari elemanlar</i></p>
<p><i>Hareket kısıtlılığı</i></p>	<p><i>Tekerlekli sandalyeye engel olacak unsurların azaltılması (rampa vb.) Bitkisel tasarımda uygulamalar Döşeme üzerinde tekerlekli sandalye hareketini engelleyecek meyve, kozalak, kırık dal parçaları ya da yere yakın dallanan ağaç türleri ile yüzlek köklü türler özellikle yürüme yolları üzerinde kullanılmamalıdır (örneğin; Çam- Pinus, Meşe- Quercus, At Kestanesi- Aesculus gibi. Meyve, kozalakları yere düşebilecek türler) Dikenli türlerin (Rosa-Gül, Berberis-Kadıntuzluğu türleri gibi.) dikenleri, dal parçaları, yürüme yolu üzerinde ya da kenarında fark edemeyen bireylere batacağından dikkatli kullanılmalıdır. Yüzlek köklü türler (Salix- söğüt, Kızıl Akçaağaç- Acer gibi.) tekerlekli sandalye veya bastonun takılmasına neden olabilir.</i></p>
<p><i>Unutkanlık, hafıza zayıflığı, yönlenme güçlüğü vb. zihinsel durumlar,</i></p> <p><i>Okuma, görme ve algılamada yavaşlık,</i></p> <p><i>Okur yazarlığın olmaması durumunda;</i></p>	<p><i>Akılda kalıcı objeler (dekoratif bir ağaç, çiçekli bitki, heykel vb.) ,</i></p> <p><i>Zamanın farkındalığını (mevsimsel geçişleri) hissettiren bitkisel tasarım hatırlatıcı olacaktır (Örneğin baharda çiçeklenen bir çalı, sonbaharda kızıl rengi ile etkili bir dekoratif ağaç kullanılması yaşlı bireye mevsimsel geçişleri anlatacaktır) .</i></p> <p><i>Sesli uyarılar (rüzgar çanı, akan su sesi, taşlar, kayalar, kuş evleri) odak noktası olarak mekanı tanımlamakta, yönlenme de hatırlatıcı olmakta ve akılda kalıcı olmaktadır.</i></p> <p><i>Ses çıkaran döşeme malzemeleri (ahşap vb.) ya da yüzeyde farklı döşemeler,</i></p> <p><i>Basit, anlaşılır ve görülebilir büyüklükte ve sadelikte semboller kullanılmalıdır.</i></p> <p><i>Uyarıcı ve tanıtıcı levhalarda dünyanın her yerinde görülen standart semboller, grafik sunumlar kullanılmalıdır.</i></p>

Özellikle yaşlılarda yön ve yol bulma, mekanın anlaşılabilirliği ve okunabilir, mekansal tercihler, duyuşsal uyarma ve çevreyi anlama gibi özel tasarım çözümleri gerektiren mekansal istekleri dikkate alınmalıdır (4) . Kentsel dış mekanlar, yaşlı bireylerin fiziksel kapasitelerine ve psikolojik beklentilerine yanıt verecek biçimde planlanmalı ve tasarlanmalıdır (2) .

Kentsel mekanlarda, ya da huzurevi, rehabilitasyon merkezleri gibi yaşlılara yönelik merkez bahçelerinde; aşına olunan ve tanıdık, geçmiş hafızada yer alan izlere veya işlevlere yer verilmesi (geleneksel çeşme, belirli yörelere özgü bitkisel malzemelerin kullanılması ya da serender gibi geleneksel donatıların modernize edilerek farklı işlevler ya da orijinal işlevleri ile birlikte değerlendirilmeleri halinde) ait olma, sahiplenme gibi duyguların güçlendirilmesine neden olacaktır (12) .

65 yaş ve üstü kullanıcıların fiziksel, psikolojik ve sosyo-ekonomik gereksinimlerine göre yaşlı yurtları için tasarım kriterlerinin belirlenmesi amacı ile yapılan bir araştırmada; yapı içi kadar yapı çevrelerinin de önemli olduğu vurgulanmaktadır. Diyarbakır kent merkezinde yapılan bu çalışmada; yaşlı bireyler doğada bulunmayı ve özellikle çiçekli bitkileri tercih ettikleri saptanmıştır. Ayrıca yaşlılar çocuklar ve kendi yaşlıları ile bir arada olabilecekleri ortak sosyal mekanları istemektedirler (5: 35-43) .

Aile birlikte ya da bireysel yaşam alanları dışında yaşlı yurtları, bakım evleri ya da rehabilitasyon merkezlerinin kent içinde, toplumsal yaşamdan soyutlanmadan mahalle içlerinde, erişimin ve ulaşım olanaklarının kolay olması gereklidir. Bu tip mekanların yapı tasarımları kadar bahçelerinin de, yürüme, gezinti yollarının uygun standartlarda ve yeşil doku ve doğal tasarım elamanlarına yer verilmesi bu mekanların kalitesini arttıracığı gibi yaşlı bireyinde yaşam kalitesi üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Türel ve ark. (2005) ; 65 yaş ve üzeri kullanıcı grubunun kentsel mekanda, karşılaştıkları sorunlar ve bu mekanlarda tasarım ve uygulama yanlışlarını tespit etmişlerdir. Araştırmalarında, yaşlı kullanıcıların dış mekanda karşılaştıkları sorunların gerek nitelik, gerekse nicelik açısından çeşitlilik içerdiğini ve sorunların (kaldırımlar, yolların dar ya da yüksek oluşu, kirlilik, güvenlik vb.) belediye hizmetlerinden kaynaklandığını bildirmektedir (11) .

Kamusal dış mekanlarda, yaşlı bireylerin sosyal yaşama dahil etmede yarattığı sorunların kaynağı, tasarım hataları, uygulama bakım ve yönetim konularıdır. Bu sorunlar;

- Kaldırım yükseklikleri, yetersiz genişlikler,
- Erişimin yetersizliği,
- Aydınlatma eksikliği,

Ufku Ötesi Bilim Dergisi

- Donatı elemanlarındaki (banklar, çöp kutuları, aydınlatma, çiçek kasaları) hatalı ölçü, yanlış konum, uygun olmayan malzeme seçimi gibi nedenler,
- Yönlendirme ve tanıtıcı levhalarda hatalar (algılamada zorluklar, yanlış yazı, font ve renk seçimleri)
- Döşeme malzemelerinde hatalar (malzeme seçimi, parlak, kaygan zeminler)
- Rampa, merdiven ve tırabzanlardaki ölçü, malzeme hataları ya da yoklukları,
- Yetersiz ya da rastgele bitkilendirme, amaca uygun olmayan hatalı tür seçimleri,

Tasarım, uygulama hataları yanı sıra yaşlıların aktif yaşam stilini yönlendirecek, organize edecek yönetsel araçlarda önemlidir. Özellikle yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ya da ticari bir takım firmaların destekleri ile hazırlanacak “ özel aktivite günleri- bisiklet, yürüyüş organizasyonları, kültür turları, müze gezileri, kent safarisi gibi”, kermesler, eğlence ve şenlik günleri ile yaşlı bireylerin sosyal yaşama katılmaları ve harekete teşvik edilmeleri açısından önemli olacaktır (şekil 1) .

Şekil 1. Oyun alanları, yaşlıların dış mekan aktiviteleri için gereklidir (Hollanda, orijinal)

Kentsel tasarım ve kent planlamanın öncelikli ilgi alanı; kentlerin daha eşitlikçi ve demokratik olarak fiziki ortamları barındırmasına yönelik araştırmalardır. Farklı özelliklere sahip tüm bireylerin aktivite ve servislerden eşit oranda yararlanmaları sağlamak öncelikli gündem maddesidir (13) .

Yaşlı bireyin yürüme, hafif egzersizlerde bulunması sağlıklı olması için önemli aktivite tipleridir. Bu nedenle, aktivite alanlarının varlığı kentsel mekanlar için önemli alanlardır (şekil 2) . Pek çok araştırmada fiziksel aktivitelerin olumlu etkisi tespit edilmiştir. Van Heuvelen ve ark. (1998) , 57 yaş ve üzeri kişilerde yaptıkları çalışmada, son 12 ay içerisinde boş zaman fiziksel aktivitelerini araştırmışlardır. En fazla tercih edilen fiziksel aktivitenin keyif için yürüyüş ve bisiklete binme olduğunu, ayrıca erkeklerin yürüme, bisiklete binme ve koşu aktivitelerinde kadınlardan aktif olduklarını saptamışlardır. Yine aynı çalışmada, ortalama enerji tüketiminin yaş ile ilişkili olduğu, yaş artıkça düştüğü, erkeklerin kadınlardan daha aktif olduklarını saptamışlardır (9: 219-224) .

Şekil 2: Kentsel alanlarda spor olanakları farklı grupları bir araya getiren önemli olanaklardır (kaynak: <http://www.spacing.ca>) .

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Emeklilikten sonra eğlence, sağlık için yapılan egzersiz kişiler için çalışma sorumluluğu yerine geçer ve kişilere verimli bir dönemde olduklarını hissettirir. Ayrıca bireyin olumlu düşünmesini, stresle başa çıkmayı kolaylaştırır (9) . Bu nedenle, yaşlı /engelli olmak üzere toplumdaki tüm bireylerin bir arada sağlıklı yaşamak için aktivite alanlarında bulunmalıdır.

SONUÇ

Tanımların ve kavramların kapsamlarını, engele bakış açısını göstermek açısından önemlidir. Zira engellilik, kentsel tasarımda yapılan uygulamalara yansımakta, engelliye uygulanan hak ve hizmetlerin boyutunu belirlemektedir. Toplumun her kesiminde olduğu gibi yaşlanan kadın ya da erkek gibi her bireyin kentsel mekanlarda, aktif yaşama katılan, üretken olmaya hakkı vardır. Güçlü, yaratıcı ve etkin bir mekan tasarlamada; temel yaklaşım herkes için demokratik, eşitlikçi hizmet veren yaklaşımdır.

Ayrıca, hızla teknolojik gelişmelerin günlük yaşamın her alanında kolaylıkla girebildiği bir çağda, kentsel alanlarda kullanılan ileri teknoloji ürünleri yaşlı bireyin kolaylıkla kullanabileceği basit işlevlerle donatılmalıdır. Bazı yaşlıların toplumsal ve teknolojik gelişmeleri izlemeye ve kullanmada zorluklar yaşadığı dikkate alınmalıdır.

Aslında engelli olarak tanımlanan bireylerin ihtiyaçları çoğunluğun ya da "standart kullanıcının" ihtiyaçlarından çok da farklı değildir. Her engelli birey tıpkı diğer kentliler gibi toplumun bir üyesi olarak evde, işte ve kentte eşit özgürlüğe ve hareket haklarına sahiptir. Ankara 'da bir grup yaşlı ile yapılan bir araştırmada, yaşlıların yalnızlık ve salt kendi yaş grubu ile birlikte olmak istedikleri yaygın kanının aksine, parklarda yer verildiği takdirde, bazı oyunlara aktif olarak katılmaya gönüllü olacak yaşlı kullanıcı sayısı dikkate değerdir (12: 246) .

Kentsel mekan kurgularında, yaşlı bireylerin alışlagelmiş tutum ve davranışlarda oldukları görüşün yanı sıra zaman zaman farklı istek ve davranış biçimlerinin de olabileceği savı ile alternatifler ve yaratıcı tasarım alanlarına yer verilmesi bireyin sosyalleşmesinde ve hareketli bir yaşam sürmesinde önemli bir araç olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Arpacı, Fatma. "Farklı boyutlarıyla yaşlılık". Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları. Ankara, 2005.
2. Bozar, Mehpare. " Dış Mekan Tasarımında Yaşlılık Olgusu". Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Basılmamaış Yüksek Lisans Seminer Kitapçığı. Ankara. 2003
3. Ergin, Şenel, "Yaşlılık dönemini yaşayan insanlık". III. Ulusal yaşlılık Kongresi. 16-19 Kasım 2005. Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği Yayını Okullar Yayınevi, ISBN 975-00591-07, s. 1-9, İzmir, 2005
4. Çelem, Hayran, ve Oğuz, Dicle. " Dış Mekan Tasarımında Yaşlılar İçin Alınması Gerekli Önlemler " Yaşlı sorunları Araştırma Derneği Dergisi, 1 (1) s: 35-43, 2001.
5. Çetin, Demet, ve Çakır, Derya. "Yaşlıların fizyolojik psikolojik ve sosyo-ekonomik gereksinimlerine bağlı yaşlı yurtları tasarım önerileri. III. Ulusal yaşlılık Kongresi. 16-19 Kasım 2005. Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği Yayını, Okullar Yayınevi, ISBN 975-00591-07, s. 339-348, İzmir, 2005.
6. Kayıhan, Hülya. "Yaşam kalitesi". [http: www. yaşlılık rehberi. org. tr/user/files/495/ YASAM_KALİTESİ. doc](http://www.yaşlılık_rehberi.org.tr/user/files/495/YASAM_KALİTESİ.doc) erişim tarihi: 12. 02. 2010
7. Morrow, R. , "Universal design. factors that impact on quality design of the urban space CARDI (Center for Agency Research and Development in Ireland) ." [http: www. sparc. ac. uk/workshop](http://www.sparc.ac.uk/workshop) erişim tarihi: 10. 03. 2010.
8. Seeland, K. , and Nicole, S. , "Public Green Space and Disabled Users. " Urban Forestry and urban Greening Volume 5. Issue 1, 13 June 2006. Page 29-34. Science Direct. 2006.
9. Soyuer, Ferhan, ve Soyuer, Ali. "Yaşlılık ve fiziksel aktivite". İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 15 (3) s. 219-224. 2008
10. Türk Standartları Enstitüsü, " Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlenmelerin Tasarım Kuralları. ICS 11. 180: 91. 040. 30; 93. 080. 30, TS 12576/Nisan 1999. Ankara.
11. Türel, Sönmez-Hatice, Yiğit Makoç-Emine, Altuğ İpek. " Kamusal dış mekan tasarımında kullanıcı gereksinimlerinin yaşlılar yönüyle değerlendirilmesi üzerine bir araştırma". 16-19 Kasım "2005, 3. Ulusal Yaşlılık Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Okullar Yayınevi, ISBN: 975- 00591-07. 2005 s. 224-239. İzmir.

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

12. Uslu, Aysel. "Yaşlılıkta yaşam kalitesi ve sosyal etkileşimin sağlanması için dış mekan tasarımının rolü". 16-19 Kasım 2005, 3. Ulusal Yaşlılık Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Okullar Yayınevi, s. 240-257. ISBN: 975- 00591-07. 2005 İzmir.

13. Uslu, Aysel. " Kentsel tasarımda engelli dostu yaklaşımı ". Engelli Dostu Belediye Semineri. 27 Mayıs 2008 Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı ve Keçiören Belediyesi İşbirliği İle Hazırlanan Sempozyum Bildiri Kitapçığı, s. 58-77, 2008. Ankara.